

**ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ
У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ,
ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

С.С. Бичкова

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Г.В. Чурпіта

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Із прийняттям у 2004 р. ЦПК України окреме провадження як вид цивільного судочинства було суттєво реформовано. Зокрема, законодавцем було значно розширено коло справ, які розглядаються і вирішуються в його порядку, а також встановлено, що перелік цих справ не є вичерпним. Так, у ч. 2 ст. 234 ЦПК України перелічено одинадцять категорій цивільних справ, особливості порядку розгляду і вирішення яких закріплено у гл. 2 12 розділ IV ЦПК України.

Відповідно ж до ч. 3 ст. 234 ЦПК України у порядку окремого провадження розглядаються також й інші справи.

Крім того, згідно зі ст. 256 ЦПК України, в якій визначаються конкретні справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення (ч. 2 указаної статті).

Наступний етап реформування інституту окремого провадження пов'язаний із прийняттям і набранням чинності законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань міжнародного приватного права» від 21 січня 2010 р., «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 р., «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., якими було уточнено коло справ, які виникають із сімейних правовідносин, і розглядаються в порядку окремого провадження, суб'єктний склад осіб, які беруть участь у деяких категоріях справ окремого провадження, та зміст рішень судів, які ухвалюються за результатами розгляду деяких категорій справ окремого провадження.

Реформування цивільного процесуального законодавства України, яке зумовило, серед іншого, невичерпність переліку справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, закріплених у ч. 3 ст. 234, ч. 2 ст. 256 ЦПК України, породжує неоднозначність розуміння відповідних законодавчих положень, у зв'язку з чим

виникають проблеми при їх застосуванні на практиці, а також наукові дискурси у науці цивільного процесуального права. І хоча сутність окремого провадження або певної категорії цивільних справ, що розглядаються в його порядку, у своїх працях досліджували, зокрема такі науковці, як: Ю.В. Білоусов, В.В. Блажеєв, В.Г. Бобко, О.О. Борисова, С.В. Васильєв, В.П. Воложанін, Г.О. Жилін, Ю.О. Заїка, Р.Ф. Каллістратова, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, І.М. Пятілетов, І.В. Решетнікова, Г.О. Світлична, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, М.Й. Штефан, В.В. Ярков, -дані проблеми залишаються нерозв'язаними.

Метою написання статті є визначення складу осіб, які беруть участь у справах, що виникають із сімейних правовідносин і розглядаються в порядку окремого провадження.

Основні результати дослідження. Для початку визначимо склад осіб, які беруть участь у справах окремого провадження. Як впливає з ч. 2, 3 ст. 26, ч. 1 ст. 38, ч. 4 ст. 235 ЦПК України, такими особами є:

1) заявник – особа, в інтересах якої відкрито окреме провадження у цивільній справі;

2) інші заінтересовані особи. Таке поняття має збірний характер і охоплює всіх осіб, прав, свобод та інтересів яких тією чи іншою мірою може стосуватися ухвалене у справі окремого провадження рішення [2, с. 444-445]. Коло заінтересованих осіб визначається взаємовідносинами із заявником у зв'язку з обставинами, що підлягають встановленню і які можуть вплинути на їх права та обов'язки [1, с. 46];

3) органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Такі органи та особи, згідно із ч. 2 ст. 26, ст. 45 ЦПК України, можуть брати участь у будь-яких цивільних справах за наявності визначених у законі підстав. Наприклад, у справах окремого провадження, під час розгляду і вирішення яких зачіпаються інтереси малолітніх і неповнолітніх фізичних осіб, мають право брати участь органи опіки та піклування;

4) представники заявника, інших заінтересованих осіб, а також органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

У ч. 1 ст. 38 ЦПК України, ч. 1 ст. 223 СК України встановлено єдиний виняток щодо можливості представництва у цивільних справах, а саме – щодо справ про усиновлення. Отже, це означає, що в усіх інших справах окремого провадження, які виникають із сімейних правовідносин, заявники та інші заінтересовані особи, а також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, можуть брати участь особисто або через представника.

Перейдемо до визначення конкретного складу осіб, які беруть участь у справах, які виникають із сімейних правовідносин і розглядаються в порядку окремого провадження.

Аналіз положень, закріплених у ч. 2, 3 ст. 234, ч. 1, 2 ст. 256 ЦПК України, ст. 48, 108, ч. 2 ст. 119, ст. 168, 170, ч. 1 ст. 184 СК України, ст. 75 ЦК України дає підстави стверджувати, що в порядку окремого провадження розглядаються такі справи, які виникають із сімейних правовідносин:

1) про усиновлення.

Заявником у цих справах є дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року (за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини), яка відповідає вимогам, визначеним у ч. 2-6 ст. 211, ст. 212, 213 СК України.

Ще раз акцентуємо увагу на тому, що відповідно до ч. 1 ст. 223 СК України заява про усиновлення не може бути подана через представника.

Іншими заінтересованими особами у справах про усиновлення, виходячи зі змісту статей 214-215, 217-222, ст. 233 СК України, ч. 1 ст. 253 ЦПК України, є: батьки дитини; сама дитина; другий з подружжя, якщо усиновлення дитини здійснюється одним із подружжя; опікун, піклувальник дитини або її батьків; заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, якщо дитина не має батьків і перебуває у цих закладах; органи державної влади, які здійснюють облік дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, та облік осіб, які бажають усиновити дитину; державний орган реєстрації актів цивільного стану; уповноважені органи виконавчої влади, якщо заявником є іноземний громадянин; інші особи.

Як органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у справах про усиновлення беруть участь, зокрема, органи опіки та піклування у формі подання висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини (ч. 1, 2 ст. 253 ЦПК України);

2) про надання права на шлюб.

Заявником у такому випадку є особа, яка досягла чотирнадцяти років і виявляє бажання укласти шлюб до досягнення шлюбного віку.

Іншими заінтересованими особами у справах про надання права на шлюб можуть бути: батьки заявника; особа, з якою заявник виявляє бажання укласти шлюб; орган опіки та піклування тощо;

3) про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей.

Ця категорія справ, які розглядаються в порядку окремого провадження, вирізняється особливістю складу осіб, які беруть участь у справі, що виявляється у множинності суб'єктів, які є заявниками. Так, виходячи із ч. 1 ст. 109 СК України, у справі про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, заявників у справі має бути завжди два: обидва з подружжя. Якщо бажання розірвати шлюб виникає тільки у одного з подружжя, справа буде характеризуватися наявністю спору, у зв'язку із чим вона підлягатиме розгляду в порядку іншого виду цивільного судочинства – у порядку позовного провадження.

Іншими заінтересованими особами у справі про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, є: діти подружжя, органи опіки та піклування, відповідний орган державної реєстрації актів цивільного стану тощо;

4) про розірвання шлюбу за заявою одного із подружжя, якщо другий з подружжя засуджений до позбавлення волі.

Заявником у цій справі може бути: особа, засуджена до позбавлення волі, або другий з подружжя.

У ч. 4 ст. 235 ЦПК України окремо акцентується увага на тому, що справа про розірвання шлюбу за заявою особи, засудженої до позбавлення волі, може бути розглянута судом за участю представника такої особи. Втім, враховуючи положення ч. 2 ст. 26 ЦПК України, відповідно до якого особою, яка бере участь у справах окремого провадження, є, у тому числі, представник заявника, не можна заперечувати можливості участі у справі поряд із заявником, яким є другий з подружжя, або без нього і представника такого заявника.

Заінтересованими особами в аналізованій категорії справ є: другий з подружжя, діти подружжя.

У цивільному процесуальному статусі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, може виступати прокурор в інтересах заявника або заінтересованої особи, якщо ними є особа, засуджена до позбавлення волі. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру», підставою представництва прокурором у суді інтересів громадянина є неспроможність останнього з поважних причин самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження;

5) про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя.

Суб'єктний склад заявників у зазначеній категорії справ відрізняється множинністю: заявниками мають бути дружина і чоловік. У випадку небажання одного з подружжя встановлювати режим окремого проживання, такий режим може бути встановлений судом у порядку позовного провадження.

Заінтересованими особами у справі про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя є, зокрема, діти подружжя;

6) про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами.

У цій справі заявником може бути будь-яка фізична особа, для якої встановлення факту перебування у родинних відносинах з іншою фізичною особою (особами) буде мати наслідком виникнення, зміну чи припинення особистих немайнових чи майнових правовідносин.

Відповідно, заінтересованими особами у таких справах є: фізична особа, факт перебування у родинних відносинах з якою необхідно встановити, її діти, чоловік (дружина); діти заявника; чоловік (дружина) заявника; орган державної реєстрації актів цивільного стану тощо;

7) про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення.

Заявниками в указаній категорії справ є: подружжя; один із подружжя; колишнє подружжя; один із колишнього подружжя; усиновлювачі; усиновлена дитина та ін.

Заінтересованими особами у справах про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення можуть бути, наприклад: діти подружжя (колишнього подружжя); інші родичі подружжя (колишнього подружжя), усиновлювачів, усиновленої дитини та ін.;

8) про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Заявниками у відповідних справах є: чоловік та (або) жінка, які проживали однією сім'єю.

Заінтересованими особами у цій категорії справ можуть бути: чоловік (жінка), якщо відповідну заяву було подано однією з цих осіб; діти чоловіка та (або) жінки; інші родичі чоловіка (жінки) й ін.;

9) про визнання шлюбу неукладеним.

Заявником у такій справі є будь-яка заінтересована особа (зокрема, один із подружжя, шлюб якого вимагається визнати неукладеним).

У ст. 48 СК України підкреслюється, що відповідну заяву може також подати прокурор. Але він не стає заявником у такому випадку, а залишається особою, якій законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Іншими заінтересованими особами у справах, що аналізуються, можуть бути: другий з подружжя; діти подружжя; відповідний державний орган реєстрації актів цивільного стану та ін.;

10) про визнання розірвання шлюбу фіктивним.

У цій справі заявником є будь-яка особа, для охорони прав та інтересів якої необхідно встановити факт розірвання шлюбу фіктивним.

Як інші заінтересовані особи у таких справах можуть брати участь, залежно від того, хто виступає заявником: саме подружжя, один із подружжя, діти подружжя або одного з них та ін.;

11) про припинення режиму окремого проживання подружжя.

Заявниками у зазначених справах є: або подружжя, для якого судом встановлений режим окремого проживання, тобто, одночасно чоловік і дружина, або один із такого подружжя.

Іншими заінтересованими особами у таких справах можуть бути визнані, наприклад, діти вказаного подружжя, другий з подружжя, якщо заяву подано лише одним із них та ін.;

12) про надання права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав.

Як впливає зі ст. 168 СК України, у цій категорії цивільних справ заявниками є мати та (або) батько, які позбавлені батьківських прав.

Іншими заінтересованими особами, залежно від конкретних обставин справи, можуть бути: другий з батьків, який не позбавлений батьківських прав; опікун (піклувальник) дитини; особа, яка її утримує та виховує; сама дитина та ін.;

13) про повернення дитини батькам чи іншим особам.

Заявниками у цій справі є особи, від яких було відібрано дитину за рішенням суду: мати та (або) батько, інша особа з якою раніше на належній правовій підставі проживала дитина (зокрема: баба, дід, сестра, брат, тітка, дядько, двоюрідні сестра або брат, сусіди чи інші сторонні особи).

Як заінтересовані особи до участі в аналізованій справі можуть бути залучені: другий з батьків; особа, яка утримує та виховує дитину; сама дитина та ін.;

14) про визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі.

Заявниками у такій категорії цивільних справ є або платник аліментів, або їх одержувач.

Іншою заінтересованою особою обов'язково стає також один із них, тобто у разі, коли заявником є платник аліментів, то іншою заінтересованою особою стає одержувач таких аліментів, а коли заявником є одержувач аліментів, то іншою заінтересованою особою стає їх платник;

15) про звільнення опікуна та піклувальника.

Заявниками у цій категорії цивільних справ можуть бути: опікун чи піклувальник, якого призначив суд і який вимагає звільнити його від виконуваних повноважень (ч. 1 ст. 75 ЦК України); особа, над якою встановлено піклування у судовому порядку (ч. 2 ст. 75 ЦК України).

Із відповідною заявою до суду може звернутися також орган опіки і піклування (як орган, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб) за наявності визначених у ч. 3 ст. 75 ЦК України підстав.

Як інших заінтересованих осіб у справі про звільнення опікуна (піклувальника), залежно від її конкретних обставин, суд має право допустити до участі у справі: самого опікуна (піклувальника); його підопічного; навчальний заклад, заклад охорони здоров'я або заклад соціального захисту, до якого поміщено підопічного, тощо.

Висновок. Таким чином, виходячи із специфіки юридичної природи спірного матеріального правовідношення, а також теоретичних засад цивільного процесуального інституту осіб, які беруть участь у справах, ми визначили склад осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, що виникають із сімейних правовідносин. Сподіваємося, отримані висновки, пропозиції та рекомендації виявляться цікавими для правничої громадськості, а недосліджені нами аспекти стануть перспективними для подальших наукових досліджень з окресленої проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Комаров В. В.* Окреме провадження : монографія / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова / За ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 312 с.
2. *Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации* / [С. А. Алехина, А. Т. Боннер, В. В. Блажеев и др.]; отв. ред. М. С. Шакарян. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2003. – 752 с.

Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Визначення складу осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, що виникають із сімейних правовідносин

У статті на підставі аналізу чинного цивільного процесуального законодавства України у контексті його реформування виокремлено справи, що розглядаються в порядку окремого провадження і виникають із сімейних правовідносин. Крім того, визначено та охарактеризовано склад осіб, які беруть участь у таких справах.

Ключові слова: окреме провадження; особи, які беруть участь у справі; заявник; заінтересовані особи; представник; органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Бычкова С. С., Чурпита А. В. Определение состава лиц, участвующих в делах особого производства, возникающих из семейных правоотношений

В научной статье на основании анализа действующего гражданского процессуального законодательства Украины в контексте его реформирования выделены дела, рассматриваемые в порядке особого производства и возникающие из семейных правоотношений. Кроме того, определен и охарактеризован состав лиц, участвующих в таких делах.

Ключевые слова: особое производство; лица, участвующие в деле; заявитель; заинтересованные лица; представитель; органы и лица, которым законом предоставлено право защищать права, свободы и интересы других лиц.

Bychkova S. S., Churpita G. V. Identification of persons involved in cases of special proceedings arising out of family legal relationships

Based upon the analysis of the current civil procedural legislation of Ukraine in the context of its reformation, this paper identifies the cases handled in special proceedings and arising out of family legal relationships. Furthermore, the persons structure involved in such cases has been identified and characterized.

Key words: special proceeding, persons involved in the case, the applicant, persons concerned, a representative, bodies and persons authorized by law to protect the rights, freedoms and interests of other persons concerned.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2011.